dr hab. Aleksandra Trzcielińska-Polus, prof. UO

Instytut Nauk o Polityce i Administracji

Uniwersytet Opolski

Opole, 4.09.2023 r.

Recenzja

pracy doktorskiej mgr. Piotra Bilińskiego

pt. *Adaptacja społeczności mazurskiej do nowej sytuacji społeczno-politycznej po 1945 roku na ziemi szczycieńskiej*

napisanej pod kierunkiem dr. hab. Krzysztofa Gładkowskiego, prof. UWM

Recenzja niniejsza powstała na podstawie uchwały nr 10/2023 Rady Naukowej Dyscypliny Nauki o Polityce i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie z dnia 27 czerwca 2023 r. w sprawie wyznaczenia recenzentów rozprawy doktorskiej mgr. Piotra Bilińskiego.

Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska jest pracą interdyscyplinarną, z pogranicza nauk o polityce, socjologii i historii. Doktorant podejmuje temat istotny z punktu widzenia polskiej polityki narodowościowej, a zwłaszcza polityki prowadzonej wobec ludności rodzimej zamieszkującej region Mazur.

Podczas lektury dysertacji zauważyłam wiele podobieństw z sytuacją ludności autochtonicznej na Śląsku (szczególnie na Śląsku Opolskim, gdzie pracuję naukowo od ponad 40 lat), ale także pewne różnice (np. dotyczące wyznawanej religii i roli Kościoła, czy nauczania po II wojnie światowej języka niemieckiego w szkołach). Oba regiony są typowymi pograniczami, gdzie zderzają się, mieszają i przenikają kultury, języki, religie i zwyczaje. Zarówno Mazurzy, jak i Ślązacy – ale także zamieszkane przez nich regiony – były przedmiotem sporu między Polską a Niemcami. W okresie nazizmu zgermanizowane zostały słowiańsko brzmiące nazwy topograficzne. Tak Ślązacy, jak i Mazurzy doświadczali marginalizacji i napiętnowania zarówno ze strony państwa niemieckiego, jak i socjalistycznej Polski (byli obywatelami drugiej kategorii). Przez wojska sowieckie w 1945 r. traktowani byli na równi z ludnością niemiecką (m.in. doświadczyli dewastacji i grabieży mienia, gwałtów i wywozu do obozów pracy w głąb ZSRR). Zarówno Śląsk, jak i Mazury zasiedlone zostały po wojnie przez przesiedleńców z Kresów Wschodnich oraz osadników z innych regionów Polski.

Nazwiska i imiona Ślązaków oraz Mazurów zostały po wojnie spolszczone. Obie grupy poddane były procesowi weryfikacji narodowościowej. W całym powojennym okresie członkowie obu grup masowo emigrowali do Niemiec. W ustawie o mniejszościach narodowych i etnicznych z 2005 r. nie uwzględniono żadnej z tych grup ani w wykazie mniejszości narodowych, ani etnicznych. W obu regionach przerwana została po 1945 r. ciągłość historyczno-kulturowa, a dla wymienionych społeczności charakterystyczne są silne więzi rodzinne i przywiązanie do Kościoła. Obie grupy dotknięte są też procesem starzenia się.

Zamysł zbadania i przybliżenia złożonego procesu adaptacji oraz problemów, jakie dla Mazurów generowała nowa społeczno-polityczna rzeczywistość po 1945 r., uznać należy za wartościowy w sensie poznawczym i zasługujący na aprobatę.

Analizą przemian społeczno-politycznych i kulturowych objęta została ludność rodzima powiatu szczycieńskiego, położonego w południowej części województwa warmińsko-mazurskiego, na temat którego, jak stwierdza Doktorant, brak całościowej, dogłębnej monografii. Tę lukę ma wypełnić recenzowana dysertacja. Autor starał się pokazać wyjątkowość powiatu szczycieńskiego, m.in. pod względem zróżnicowania etnicznego, wyznaniowego oraz materialnej i niematerialnej kultury ludowej.

Celem pracy jest potwierdzenie prawdziwości **hipotezy –** sformułowanej wcześniej przez prof. Andrzeja Saksona, że społeczność Mazurów dotknął proces dezintegracji, który trwa nieprzerwanie, a jego następstwem jest stale zmniejszająca się liczba Mazurów.

Doktorant sformułował na s. 7 pracy cztery **pytania badawcze** dotyczące:

– czynników, jakie wpływały na adaptację Mazurów do nowych uwarunkowań społeczno-politycznych;

– roli Kościoła ewangelickiego w życiu Mazurów;

– polityki państwa polskiego po 1945 r. wobec mniejszości niemieckiej i Mazurów;

– obecnej tożsamości Mazurów.

Na s. 8 znajdują się jednak kolejne cztery pytania, które są częściowo powiązane z poprzednimi. Autor pyta o:

– sposoby przystosowania się Mazurów do nowej rzeczywistości po 1945 r.;

– wartości decydujące o tożsamości narodowej Mazurów;

– wpływ systemu politycznego na rozwój społeczno-kulturowy Mazurów;

– istnienie lub brak współcześnie tożsamości mazurskiej.

W odniesieniu do **metod badawczych** Doktorant deklaruje na s. 9 zastosowanie metod *poznania politologicznego, socjologicznego, historycznego i interpretacji cywilizacyjnej.* Zabrakło dokładniejszej prezentacji konkretnych metod – szczególnie politologicznych.

Wyczerpująco przedstawione zostały natomiast (zarówno we wstępie, jak również w rozdziale czwartym) przeprowadzone badania empiryczne i ich narzędzia w postaci 40 ankiet, 71 wywiadów swobodnych oraz obserwacji uczestniczących. Doktorant deklaruje, że prowadził badania w latach 2012–2022. Znakomita jednak większość wywiadów (jak wynika z aneksu na s. 298–299) pochodzi z lat 2012-2014, a więc sprzed około dziesięciu lat. Świadczy to o długim procesie badawczym, w toku którego można było zaobserwować zmiany zachodzące w środowisku Mazurów, polegające z jednej strony na ich adaptacji do nowych uwarunkowań, a z drugiej – na ich „wchłanianiu" przez otoczenie.

Brak jest w pracy jednoznacznego określenia **cezur.** Sądzę, że cezurę początkową stanowi wskazany w tytule rok 1945, a końcową – rok 2022, kiedy zakończone zostały badania. Wzbogacenie analiz politologicznych i socjologicznych narracją historyczną dotyczącą okresu sprzed 1945 r., polityki narodowościowej w czasach PRL i po przełomie lat 80. i 90. XX w. stanowi atut recenzowanej dysertacji.

Konstrukcja pracy. Recenzowana praca składa się ze wstępu, czterech rozdziałów, zakończenia, bibliografii, streszczenia, spisu map, tabel i wykresów, aneksu oraz fotografii wykonanych przez Autora na ziemi szczycieńskiej (część załączonych fotografii ukazuje swoistość regionu, niektóre z nich jednak równie dobrze mogłyby zostać zrobione w innych regionach Polski). Łącznie dysertacja liczy 316 stron. Proporcje objętości rozdziałów nie zostały w pełni zachowane (uwaga ta dotyczy głównie najobszerniejszego rozdziału trzeciego).

Dysertację otwiera rozdział zatytułowany – *Wybrane pojęcia i koncepcje teoretyczne badań zmian społecznych.* Konstrukcja rozdziału osadzona jest w warstwie narracyjnej na trzech zagadnieniach: pojęciach odnoszących się do kontaktów międzykulturowych, definicjach dotyczących mniejszości i różnych ujęciach pojęcia tożsamość.

Rozdział drugi – *Czynniki i procesy kształtujące tożsamość Mazurów do 1945 roku* ukazuje uwarunkowania osadnictwa mazurskiego od wczesnego średniowiecza po procesy germanizacyjne w czasach III Rzeszy. Skomplikowana historia i wielonarodowe tradycje tego regionu – regionu pogranicza – nie mogły nie odcisnąć swego piętna na tożsamości jego mieszkańców. Szczególną uwagę zwrócił Doktorant na dwie determinanty tożsamości Mazurów, a mianowicie na rolę Kościoła ewangelickiego oraz specyfikę kultury (w tym na mazurskie wierzenia, obrzędowość, język, wytwory kultury materialnej i niematerialnej).

Tytuł rozdziału trzeciego (*Adaptacja Mazurów do nowych warunków społeczno-politycznych po 1945 roku*) niezasadnie stanowi niemalże powtórzenie tytułu całej pracy. Przedstawione zostały tu procesy przemian społeczno-politycznych po zakończeniu działań wojennych, zmiany stosunków narodowościowych w wyniku procesów osiedleńczych i

emigracji do Niemiec. Nacisk został położony na ukazanie powolnego zaniku mazurskości i zastępowanie jej polskością oraz niemieckością, szczególnie po podpisaniu polsko-niemieckiego traktatu o dobrym sąsiedztwie z 1991 r. i powołaniu do życia organizacji mniejszości niemieckiej, do których należy obecnie większość mazurskiej społeczności.

Czwarty rozdział – *Adaptacja kulturowa Mazurów powiatu szczycieńskiego po 1945 r. – wyniki badań,* prezentuje efekty przeprowadzonych badań empirycznych odnoszących się do postrzegania zmian zachodzących pod wpływem nowych uwarunkowań społeczno-politycznych po 1945 r. przez samych mieszkańców powiatu szczycieńskiego, głównie Mazurów. Wiele wyników badań ankietowych zaprezentował Doktorant w formie tabel i wykresów. Wizualizacja tych danych sprzyja ich utrwaleniu w pamięci i zrozumieniu. Rażą natomiast długie cytowania wypowiedzi respondentów. Jestem zdania, że ich wybór można było zamieścić w aneksie, a w treści pracy omówić je z odsyłaczem do odpowiedniego aneksu.

W zakończeniu Doktorant odniósł się do pytań sformułowanych we wstępie oraz potwierdził słuszność hipotezy o stale zmniejszającej się liczbie Mazurów. Stwierdził, że proces adaptacji Mazurów do nowych uwarunkowań trwa nadal. Wskazał nie tylko na destabilizację po 1945 r. więzi w społecznościach lokalnych, takich jak społeczność Mazurów, ale także na procesy dyskryminacji, emigracji oraz integracji z ludnością napływową. Słusznie wskazał również na zmiany cywilizacyjne zachodzące pod wpływem procesu globalizacji i na ogromną rolę mediów w zaawansowanych technologicznie społeczeństwach XXI w., dzięki którym m.in. kształtowana jest wiedza o świecie.

Język pracy generalnie ocenić należy jako czytelny. Rozprawa napisana jest poprawną polszczyzną w stylu interesującym dla czytelnika. Zdarzają się jednak pewne lapsusy językowe, powtórzenia, a niekiedy brak precyzyjnego wywodu, do czego wrócę w dalszej części niniejszej recenzji.

Przypisy objaśniające zostały sporządzone prawidłowo. Bardzo wartościowe są przypisy zawierające krótkie biogramy postaci przywoływanych w pracy. Można zgłosić jednak pewne zastrzeżenia do odsyłaczy literaturowych (np. na s. 6 wielokrotnie cytowany prof. Sakson powinien być wskazany jako: Tenże; powtarzają się pełne opisy bibliograficzne, jak np. w przypisach 295 i 300).

Podstawa źródłowa i materiałowa. Wykorzystane zasoby źródeł oraz literatury przedmiotu, na podstawie których powstała recenzowana dysertacja, uznać należy za wystarczające. Nie jest zrozumiałe kryterium, leżące u podstaw podziału pozycji zamieszczonych w bibliografii na: „Literaturę przedmiotu" oraz „Opracowania". Oczywiście wskazać można jeszcze wiele prac (np. ważnej dla porównania Mazur i Śląska pracy Danuty

Berlińskiej pt. *Mniejszość niemiecka na Śląsku Opolskim w poszukiwaniu tożsamości*, która dotyczy procesu adaptacji Ślązaków do nowych uwarunkowań po II wojnie światowej), a także aktów normatywnych, raportów i komunikatów z czasów PRL, które nie znalazły odzwierciedlenia w pracy. Zebrany materiał empiryczny i jego analiza odgrywają tu jednak pierwszorzędną rolę.

Uderza częste odwoływanie się w pracy do wyników badań przeprowadzonych przez prof. Andrzeja Saksona.

Cenne natomiast jest pozyskanie przez Autora w toku badań terenowych zbioru fotografii, listów i wspomnień, które będzie mógł wykorzystać w swojej dalszej pracy naukowej.

Recenzowana praca posiada wiele **mocnych stron**. Zaliczyć do nich należy następujące kwestie:

– zasadnie zastosowany został termin „adaptacja" społeczna i kulturowa (rozumiany jako pojęcie szersze od integracji) dla ukazania procesu przystosowywania się Mazurów zamieszkujących powiat szczycieński do nowych uwarunkowań społeczno-politycznych po II wojnie światowej. Doktorant uzasadnił wybór koncepcji adaptacji jako najbardziej adekwatnej i wykazał ułomności takich terminów (a w konsekwencji procesów), jak: akomodacja, akulturacja czy asymilacja. Wskazał na różnice między nimi. Jednocześnie podkreślił możliwość wystąpienia anomii mogących doprowadzić do zjawisk dezadaptacyjnych i dezintegracyjnych. W rozdziale pierwszym znajduje się też ważne stwierdzenie, przytoczone za Krzysztofem Kwaśniewskim, że adaptacja kulturowa ogranicza się do modyfikacji własnej kultury bez rezygnacji z jej odrębności;

– w związku z brakiem jednej, powszechnie uznanej, definicji mniejszości Doktorant przytacza wiele różnych określeń za innymi autorami, wskazując jednocześnie na swoje zastrzeżenia i uwagi do nich oraz wyrażając swój krytyczny bądź afirmatywny stosunek. Istotne jest to, że Autor w krótkim podsumowaniu formułuje własną definicję mniejszości narodowej. Zasadnicze pytanie, na które próbuje mgr Biliński odpowiedzieć brzmi: Kim są Mazurzy? Czy są to Polacy, Niemcy, mniejszość etniczna, czy tylko regionalna grupa społeczna? Jednoznacznej odpowiedzi brak;

– nicią przewodnią dysertacji jest więc dociekanie tożsamości Mazurów. W tym kontekście cenne są rozważania na temat determinant i definicji tożsamości, w tym tożsamości kulturowej, etnicznej, narodowej i regionalnej. Doktorant podkreśla także zjawisko instrumentalizacji tożsamości. Słusznie zwraca również uwagę na fenomen pogranicza, gdzie poczucie tożsamości jest wyostrzone, a często występują różnice pomiędzy tożsamością

indywidualną a zbiorową, i gdzie mamy do czynienia z fenomenem podwójnej, a niekiedy nawet potrójnej tożsamości. W kontekście tożsamości słusznie wskazuje Autor na plebiscyt z 11 lipca 1920 r., podczas którego Mazurzy zdecydowali o przynależności do Niemiec;

– za ważne uznać należy zwrócenie uwagi przez Doktoranta na czynniki wpływające na jakość kontaktów międzykulturowych, takich jak: cechy osobowościowe, status społeczny, wiek, wykształcenie i inne;

– Kandydat do stopnia doktora z dyscypliny nauki o polityce i administracji powinien wykazać się w dysertacji przede wszystkim umiejętnością analizy procesów i zjawisk politycznych. W recenzowanej pracy z dużym znawstwem przywołane zostały najważniejsze procesy polityczne, które odcisnęły swoje piętno na tożsamości Mazurów. Chodzi tu nie tylko o politykę repolonizacji prowadzoną przez Polskę po zakończeniu II wojny, ale także politykę germanizacji realizowaną przez III Rzeszę. Stosunkowo dobrze zarysowane zostały również stosunki polsko-niemieckie, które stanowiły jedną z ważnych determinant polskiej polityki wobec ludności rodzimej Warmii, Mazur oraz Śląska;

– ważnym wymiarem poddanym analizie w rozprawie jest „mazurskość" w powiązaniu z niemieckością i polskością. Doktorant, kreśląc historię Mazur, starał się uwypuklać wątki świadczące o polskości, czy polsko-mazurskiej kulturze, ludności rodzimej. Jednak po upadku systemu komunistycznego i powstaniu nowej sytuacji geopolitycznej odnotowuje masowy zwrot Mazurów w kierunku niemieckości;

– Autor zawarł w swoje pracy usystematyzowany przegląd głównych czynników, jakie miały wpływ na tożsamość Mazurów w różnych okresach historycznych, ze szczególnym uwzględnieniem roli Kościoła ewangelicko-augsburskiego;

– podkreślić należy z uznaniem, że każdy rozdział zakończony jest relatywnie obszernym podsumowaniem ustaleń poczynionych w toku badań.

W czasie lektury recenzowanej pracy zrodziły się także pewne zastrzeżenia oraz uwagi. Część z nich ma charakter polemiczny. Oto one:

1. W sierpniu 1975 r. podczas spotkania kanclerza Helmuta Schmidta z Edwardem Gierkiem w Helsinkach nie podpisano porozumienia, w którym Polska godziła się na wyjazd do RFN 100 tys. osób, jak stwierdza Autor na s. 143. Po tym spotkaniu opublikowano Wspólny komunikat z rozmów (por. „Zbiór Dokumentów" 1975, nr 8/9, s. 551–552), w którym nie ma mowy o wyjazdach. Natomiast finalizacja uzgodnień z Helsinek nastąpiła 9 października 1975 r. w Warszawie, gdzie ministrowie spraw zagranicznych Stefan Olszowski i Hans-Dietrich Genscher podpisali umowę o zaopatrzeniu emerytalnym i rentowym; umowę o udzieleniu

Polsce kredytu finansowego w wysokości 1 mld DEM; wieloletni program rozwoju współpracy gospodarczej, przemysłowej i technicznej oraz Zapis protokolarny (por. „Zbiór Dokumentów" 1975, nr 10, s. 750–752), w którym strona polska oświadczyła, że „w ciągu następnych czterech lat ok. 120 tys. do 125 tys. osób otrzyma akceptację swoich wniosków wyjazdowych".

2. Pisząc o powojennych osiedleńcach na Mazurach najczęściej mówi Autor o repatriantach przybyłych z Kresów oraz o Kurpiach. Z rzadka pojawia się w pracy wzmianka o Ukraińcach przesiedlonych na Mazury w ramach akcji „Wisła". Jak wynika z Instrukcji Ministerstwa Ziem Odzyskanych dotyczącej zasad rozmieszczania osadników z akcji „Wisła" z 31 lipca 1947 r., w powiecie szczycieńskim osiedlono zaledwie 797 osób. Rodzi się w związku z tym pytanie: Czy mieli oni również wpływ na procesy zmian społeczno-kulturowych?

3. Do rozwiązania Układu Warszawskiego doszło 1 lipca 1991 r., a nie w 1990 r., jak błędnie stwierdza Doktorant na s. 173.

4. Uzupełnienia i doprecyzowania wymaga periodyzacja polityki Niemiec wobec Polski i pozostałych państw Europy Środkowo-Wschodniej po zjednoczeniu, przedstawiona (jak wynika z przypisu) za prof. Erhardem Cziomerem na s. 174. Trzecia faza, nazwana przez Doktoranta fazą *kontynuacji dotychczasowej polityki w kontekście członkostwa Polski w NATO oraz UE (2004),* obejmująca cały okres po 1998 r. do czasów dzisiejszych, wymaga dodatkowego podziału na kilka subokresów z uwzględnieniem zmian uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych w Polsce oraz w Niemczech, jak też w skali całej Unii Europejskiej.

5. Konferencja poczdamska zakończyła się 2 sierpnia 1945 r. Stąd błędem jest mówienie na s. 211 o jej postanowieniach z 20 listopada 1945 r. Podana data jest znamienna z innego powodu: w tym dniu rozpoczął się bowiem w Norymberdze proces głównych zbrodniarzy wojennych.

6. Nie widzę potrzeby wyjaśniania przez Autora na s. 195–196, jak prawidłowo powinna być sporządzona ankieta oraz przeprowadzone badanie ankietowe.

Inne uwagi są natury technicznej i nie mają wpływu na merytoryczną ocenę recenzowanej pracy. Techniczne uchybienia można sprowadzić do następujących punktów:

– rażą przytoczone w tekście zbyt długie cytaty (np. na s. 60–61; s. 74; s. 76–77; s. 82–83; s. 99, s. 138, s. 180–181). Bardziej zasadne byłoby omówienie ich treści, ewentualne zamieszczenie ich w aneksie lub przypisie. Podobna uwaga dotyczy wcześniej wzmiankowanego cytowania obszernych treści wywiadów;

– Doktorant mylnie utożsamia święto Matki Boskiej Zielnej z Zielonymi Świątkami (s. 203). Są to bowiem dwa różne święta obchodzone w innych dniach roku liturgicznego;

– niekiedy brakuje przypisów do cytatu (np. s. 47), do danych dotyczących powiatu szczycieńskiego (np. s. 115), czy do liczby emigrantów z Polski w latach 80. XX w. Z kolei za zdecydowanie nieaktualne dane należy uznać liczbę podmiotów gospodarczych według stanu na rok 2001 przy charakterystyce poddanego analizie powiatu;

– przypis 278 (na s. 118) nie ma żadnego związku z tekstem, do którego się odnosi. Jego treść, zawierająca wyniki Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 r., powtórzona została w identycznie brzmiącym przypisie 397 (na s. 176). W tekście na s. 124 podaje jednak Doktorant zupełnie inne dane dotyczące liczby obywateli polskich deklarujących narodowość niemiecką. Potrzebny byłby komentarz, z czego wynikają owe różnice;

– dokonując periodyzacji polityki wyznaniowej państwa polskiego po II wojnie światowej (s. 162) Doktorant wskazał, że pierwszy i drugi okres obejmowały te same lata, tj. 1944–1948;

– 6 lipca 1950 r. podpisany został Układ między Rzecząpospolitą Polską a NRD o wytyczeniu ustalonej i istniejącej polsko-niemieckiej granicy państwowej, a nie porozumienie;

– użyte określenie „rozluźnienie granic" (s. 6) nie oddaje w pełni istoty procesu, jakim jest zanik dzielącej funkcji granic w wyniku ich otwarcia między państwami strefy Schengen;

– błędnie zapisane są nazwiska: Johna Kennetha Galbraitha (nie: Galbrotha na s. 21), czy Emilii Sukertowej-Biedrawiny (s. 100). Błędy znaleźć można w niemieckich nazwach (por. np.: s. 78: Monatsschift, zamiast Monatsschrift; s. 178: „Stime der Heimat" zamiast „Stimme der Heimat"; s. 179: „Allesteiner Welle" zamiast „Allensteiner Welle"; s. 181: Hisfwerk zamiast Hilfswerk; Kreisgemeinschat zamiast Kreisgemeinschaft; s. 183: „Mittelilungsblatt" zamiast „Mitteilungsblatt"). Pomijam inne błędy literowe, które powinny być wyeliminowane w toku korekty;

- w dysertacji są powtórzenia tych samych wątków (np. czołowych postaci ruchu mazurskiego, wywożenia działaczy polskich do obozów koncentracyjnych, wyjazdu Karola Małłka w 1944 r. do Lublina, poczucia tymczasowości po wojnie i inne), a nawet dosłowne powtórzenia całych akapitów (np. s. 120 i 121; s. 190 i 191).

Konkluzja

Stwierdzam, że Doktorant porusza się pewnie i swobodnie w omawianej tematyce. Potrafi powiązać teorie socjologiczne i politologiczne z materiałem empirycznym zebranym w toku badań terenowych. Wykazał się zarówno zdolnościami analitycznymi, jak i umiejętnością

syntetyzowania oraz interpretacji ogromu pozyskanych danych ilościowych i jakościowych dotyczących opisywanej problematyki oraz formułowania wniosków. Na podkreślenie zasługuje dbałość o zachowanie obiektywizmu w komentowaniu materiału empirycznego.

Praca syntetyzuje i wydatnie poszerza wiedzę o zagadnieniach przeobrażeń społeczno-politycznych i kulturowych w powiecie szczycieńskim, obecnych w dyskursie publicznym, ale wyrywkowo zbadanych. Przeprowadzona analiza ma charakter diagnostyczny, a także prognostyczny, pozwalający przewidzieć negatywne konsekwencje prowadzonej na przestrzeni dziejów polityki narodowościowej oraz zmian cywilizacyjnych wiodących do zanikania mazurskości.

Recenzowana rozprawa, obok wątków zasługujących w pełni na pozytywną ocenę, zawiera także błędy, nieprecyzyjne sformułowania i wątki, które powinny zostać rozwinięte. Jednak ważąc zarówno zalety recenzowanej pracy, jak i jej mankamenty, uważam, że spełnia ona podstawowe wymogi stawiane pracom doktorskim określone w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. z 2017 r. poz. 1789) i opowiadam się za dopuszczeniem mgr. Piotra Bilińskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Aleksandra Trzcielińska-Polus